

PARAIŠKŲ ATITIKTIES MOKSLINIŲ TYRIMŲ ETIKAI KOMITETUI FORMŲ APŽVALGA

Dr. Birutė Liekė

2023 m. gruodis

ĮŽANGA

2020 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius patvirtino Atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo gaires (toliau – Gairės). Praėjus beveik trejiems metams, 2023 m. rugsėjo ir spalio mėnesiais buvo prašoma mokslo ir studijų institucijų (toliau – MSI) pateikti paraiškos atitikties mokslinių tyrimų etikai komitetui formą (-as) (toliau – paraiškos forma, paraiška), nurodant atitikties mokslinių tyrimų etikai komiteto pavadinimą, arba nurodyti, jei MSI tokios formos (-ų) nėra patvirtinusi. Kaip nurodyta Gairėse, atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo procedūrą verta diegti dėl šių priežasčių: „*siekiama užtikrinti asmenų, dalyvaujančių moksliniuose tyrimuose, teises, orumą ir gerovę; užtikrinamas aukštų akademinės etikos vertybių ir principų laikymasis bei tinkamas (asmens) duomenų tvarkymas; sumažinama rizika, susijusi su mokslinio tyrimo tiriamaisiais, tyrėjais ir trečiosiomis šalimis; susitariama dėl bendrų aukštų kokybiškai ir moksliskai pagrįstų mokslinių tyrimų atlikimo kriterijų; didinama mokslinių tyrimų nauda visuomenei ir visuomenės pasitikėjimas akademinė bendruomene, atliekančia šiuos tyrimus*“ (7 punktą).

Šia apžvalga siekiama įvertinti:

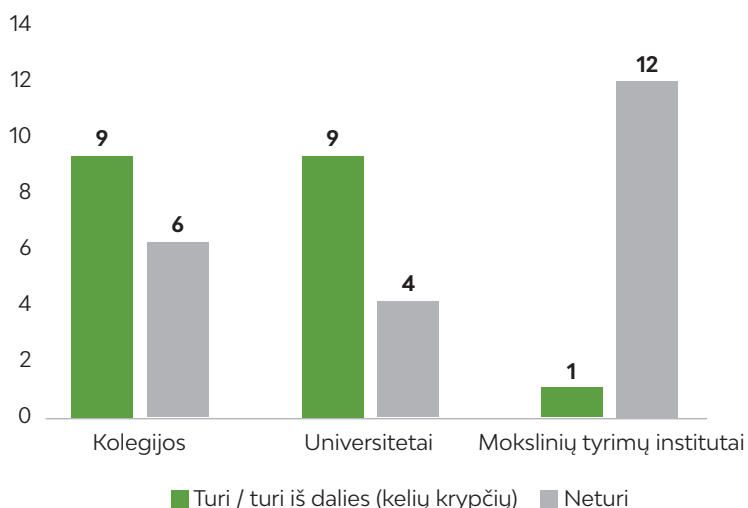
- ar aiškiai apibrėžta, kada būtina pateikti paraišką dėl atitikties mokslinių tyrimų etikai įvertinimo;
- ar vertinama galima rizika tyrėjams;
- ar atsižvelgiama į tai, kad nebūtų eikvojami mokslinių tyrimų ištekliai.

Elektroninių ryšių priemonėmis buvo pakviesta pateikti paraiškų formas 50 MSI: 18 kolegijų, 16 universitetų ir 16 mokslinių tyrimų institutų. Paraiškų formas pateikė 45 MSI, iš jų 17 kolegijų (38 proc.), 15 universitetų (33 proc.) ir 13 mokslinių tyrimų institutų (29 proc.).

APŽVALGOS REZULTATAI

Kaip matyti 1 pav., 9 universitetai, 9 kolegijos ir vienas mokslinių tyrimų institutas turi arba turi iš dalies (pavyzdžiui, tik kelių krypčių) atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo procedūras.

1 pav. Paraiškų formų MSI skaičius.

PARAIŠKŲ PATEIKIMO KRITERIJAI

Kiekviena MSI savo nuožiūra nustato, dėl kokių mokslinių tyrimų derėtų kreiptis siekiant įvertinti atitiktį mokslinių tyrimų etikai. Apžvalgos rezultatai rodo, kad ne dėl visų mokslinių tyrimų sudaroma galimybė gauti atitikties mokslinių tyrimų etikai komiteto leidimą. Siekiant išsiaiškinti, kada būtina pateikti paraišką dėl atitikties mokslinių tyrimų etikai įvertinimo, nustatyta, kad dviejose MSI (4 proc.) apie būtinybę atlikti atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimą sužinoma tik po paraiškos pateikimo ir įvertinimo. Tai apibūdina galima atitikties mokslinių tyrimų etikai komiteto išvada: „atsisakyti priimti arba nepritarti, nes pritarimas nereikalingas“. Kriterijai, kurie iš anksto apibrėžia, kada privaloma pateikti paraišką, nurodomi taip pat dviejose (4 proc.) MSI. Pavyzdžiui, vienoje MSI išskiriami tokie patys kriterijai, kokie numatyti Gairėse.

Atkreiptinas dėmesys, kad 11 iš 45 (24 proc.) MSI pateikė mokslinių tyrimų etikos savianalizės anketas. Jos parengtos klausimyno, (kontrolinių) klausimų sąrašo principu. Šis principas vertingas tuo, kad tyrėjai patys gali aiškiai įsivertinti atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo poreikį.

RIZIKŲ TYRĖJAMS VERTINIMAS

Išanalizavus pateiktas paraiškų formas, nustatyta, kad rizikas tyrėjams siekia vertinti tik dvi MSI (4 proc.): „tyrėjų patiriamos rizikos (įvardijami visi su tyrimo vykdymu susiję aspektai, galintys daryti neigiamą poveikį tyrėjams bei kaip su tuo bus tvarkomasi)“ bei „galite apibūdinti ir galimą riziką tyrėjams. Tokią riziką tyrėjui gali kelti nesaugi tyrimo aplinka, emocinė įtampa (pvz., kokybinių tyrimu metu įsijautimas į kito asmeninius išgyvenimus gali būti skausmingas ne tik informantams, bet ir patiems tyrėjams)“. Taigi, tik 4 proc. dalyvavusių MSI prašo pateikti informaciją apie galimas rizikas tyrėjams.

MOKSLINIŲ TYRIMŲ IŠTEKLIŲ EIKVOJIMAS

Mokslinių tyrimų išteklių eikvojimą biomedicininuose moksluose analizavo I. Chalmersas ir P. Glasziou. Jie identifikavo mokslinių tyrimų išteklių eikvojimą lemiančius klausimus: ar tyrinėjami gydytojams ir pacientams aktualūs klausimai; ar tinkamas mokslinio tyrimo dizainas ir metodai; ar prieinama visa publikacija, kurioje skelbiami mokslinio tyrimo rezultatai; ar ataskaita yra nešališka (Chalmers & Glasziou 2009). Toliau paraiškų formų apžvalga pateikiama pagal tris pirmuosius įvardintus klausimus.

Siekiant mažinti mokslinių tyrimų išteklių eikvojimą svarbu, kad būtų tyrinėjami aktualūs klausimai. MSI paraiškų formų analizė parodė, kad mokslinio tyrimo poreikį būtina aprašyti keturiuose MSI. Paraiškoje informaciją apie tyrimo mokslinę vertę prašoma pateikti vienoje MSI: „*tyrimai gali būti atliekami[,] jei yra tyrimų mokslinė ir praktinė vertė*“. Tyrimo aktualumą prašoma paaiškinti trijose MSI, naujumą – dviuose MSI. Aptarti ankstesnių tyrimų duomenis bei atlikti trumpą literatūros apžvalgą prašoma vienoje MSI.

Mokslinių tyrimų išteklių eikvojimui įtakos taip pat turi mokslinių tyrimų dizainas. Jis apima, pavyzdžiui, tyrimo klausimą (-us) / hipotezę (-es), tyrimo imtį, duomenų rinkimą, duomenų analizę. Išanalizavus pateiktas paraiškų formas, nustatyta, kad šešiose MSI dėmesys skiriamas tyrimo imčiai. Pavyzdžiui: „*planuojama imtis (įvardijama tyrimo imtis ir jos dydis, paaiškinamas imties dydžio pasirinkimas, apibrėžiama populiacija ir imties sudarymo būdai, įvardinamos visos su imties sudarymu susijusios procedūros)*“. Kaip minėta, mokslinių tyrimų išteklių eikvojimui įtakos daro ir tinkama tyrimo hipotezė. Ją pagrįsti prašoma vienos MSI paraiškos formoje.

Siekiant mažinti mokslinių tyrimų išteklių eikvojimą svarbu, kad mokslinių tyrimų rezultatai būtų publikuojami nedelsiant ir būtų viešai prieinami kitiems tyrėjams, planuojantiems atitinkamus mokslinius tyrimus. Taigi, kalbant apie MSI veiksmus pasibaigus projektui arba moksliniam tyrimui, atkreiptinas dėmesys į vienos MSI paraiškos formos punktą: „*Paaiškinkite savo motyvaciją iš anksto registruoti ar neregistruoti studiją. Nurodykite platformą, kurioje ketinate iš anksto registruoti.*“ Iš to matyti, kad siekiama išsiaiškinti tyrėjo poziciją, kaip įgyvendinti atvirojo mokslo nuostatas.

Apibendrinant galima teigti, kad apie mokslinių tyrimų išteklių eikvojimą pasirinkta apimtimi svarsto 10 MSI iš 45 (22 proc.) nuo visų paraiškų formas pateikusių MSI.

ŠALTINIAI

1. Chalmers, I & Glasziou, P 2009, 'Avoidable waste in the production and reporting of research evidence', *Lancet*, 374(9683): 86-89.
2. Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus 2020 m. gruodžio 10 d. įsakymas Nr. V-60 „Dėl atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo gairių tvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2c05c6603d4011ec992fe4cdfceb5666/asr> (cituojama kaip Gairės).

Apžvalga yra laisvai prieinama Tarnybos interneto svetainėje
<https://etikostarnyba.lt> (žr. Analitinės apžvalgos).

Citavimas: Harvardo stilius
Liekė, B 2023, *'Paraiškų atitikties mokslinių tyrimų
etikai komitetui formų apžvalga'*, Akademinės etikos ir procedūrų
kontrolieriaus tarnyba, Vilnius.

Turint klausimų dėl apžvalgos ir (ar) jos naudojimo,
kreipkitės el. paštu info@etikostarnyba.lt
arba telefonu +370 694 43 992.

